

Klarhed og kraft

Erik Stig Jørgensen

Fortid og Nutid juni 1994, hefte 2, s. 186–190.

I denne udvidede anmeldelse af Niels Finn Christiansens biografi af Hartvig Frisch fremhæver Erik Stig Jørgensen det særpræg, der gjorde Frisch til en ener i dansk politik: Hans kritiske rationalisme og ikke mindst hans konsistens i at fastholde de standpunkter, den førte ham til, uanset øjeblikkets stemninger.

Erik Stig Jørgensen, f. 1936, cand.mag., arkivar i Rigsarkivet 1964, overarkivar 1977, styrelseschef for Arbejdsmarkedsstyrelsen 1989, direktør i Arbejdsministeriet 1993. Medlem af det eksterne rektorat for Roskilde Universitetscenter 1975–1978, af tilsynsrådet sammesteds 1979–1981, formand for AC 1981–1986.

I serien af politikerbiografier, som redigeres af protokolsekretær Kristian Hvidt, har universitetslektor Niels Finn Christiansen skrevet en god bog om Hartvig Frisch.¹ Det er i sig selv ingen ringe bedrift på godt 300 sider at give et nogenlunde dækkende billede af en mand, der gennem mere end 30 år ydede en fremragende indsats på flere forskellige områder, som har efterladt sig et privatarkiv på over 6 hyldemeter, og hvis bibliografi omfatter 751 numre. Men bogen virker både velafbalanceret og velovervejet; den skrider roligt fremad uden en eneste gang at fortabe sig i detaljer.

Niels Finn Christiansen gør klogeligt Frischs barndom af på 10 sider; det er kun i selvbiografier, det er værd at læse om folks barndom. Faktisk har Frisch efterladt sig en lille erindringssskitse om sin barndom. Bl.a. på grundlag af den får vi billedet af en dreng, der levede et næsten overmættet fantasiliv, var fører i kammeraternes vidtløftige ridderlege og komplet åndsfraværende i skolen.

Ankommet til Regensen efter vel overstået studentereksamen i 1910 gennemførte Frisch et meget grundigt ungdomsoprør. Han blev ateist og antiro-

mantiker. Mere usædvanligt: Han blev socialist, og helt bemærkelsesværdigt: Han meldte sig ind i Socialdemokratiet. Niels Finn Christiansen anfører, at der på den tid var »en større kreds af akademikere«, som meldte sig under partiets faner. Det burde engang undersøges, hvor mange de var, og hvor mange af dem der kom fra borgerlige miljøer. Flere af dem Niels Finn Christiansen nævner, var socialdemokrater, før de blev akademikere.

Skildringen af Frischs ungdom efterlader indtrykket af en ung mand med en meget kraftig appetit på alle tilværelsens områder, en stærk fantasi og en stor usikkerhed i forhold til sit eget følelsesliv. Der er påfaldende megen snak om »mandighed« i breve og optegnelser fra disse år. Tilsyneladende har opgøret med den form for følsomhed, han oplevede som »romantik«, mistænkeliggjort følelseslivet for ham. Med i billedet hører Frischs fascination af sportsgrene som fægtning og boksning, og hvad Niels Finn Christiansen et sted ligefrem betegner som hans »lange karriere som slagsbroder«.

Det er interessant – også ud over Frischs biografi – at det tilsyneladende

var Johannes V. Jensen, der bidrog til at løse knuden op. Det var mødet med hans *virile hårdhed i forbindelse med den varme, følelsesprægede fantasirigdom*, hos Johs. V. var følelse ikke *skjult kvindagtighed, men rå, lægende virkelighed og menneskelighed i næsten inderlig forstand*.

Efter alt at dømme var det Frischs fætter, den blandt venstreintellektuelle endnu nærmest mytologiske skikkelse, Herbert Iversen, der førte ham ind i socialismen. Inden Iversen døde i 1920, nåede han at advare Frisch imod at tage marxismen ud af socialismen. Måske var Frisch allerede da i drift; i det mindste er hovedindholdet i en række skarpt formulerede debatindlæg fra årene 1922–1925 et opgør med to af marxismens grundforestillinger: Forestillingen om den historiske udviklings nødvendighed og forestillingen om produktionsformernes bestemmende indflydelse på bevidsthedsformerne.

Den første maksime erstattede han med en påstand om, at den eneste reelt virkende kraft i den historiske udvikling er viljen til magt. For at ingen skulle misforstå ham, satte han standpunktet således på spidsen: *Spørgsmålet om, hvorvidt der bliver socialisme her i Danmark eller i det øvrige Europa, afhænger af socialdemokraternes vilje og af intet andet i verden*.

Den marxistiske teori om forholdet mellem basis og overbygning affærdigede Frisch med sætningen: *Udfra et historisk synspunkt er alting materielt og alting sjæleligt på een gang*.

I og for sig var det jo ikke urimeligt at sammenfatte de politiske begivenheder i Central- og Østeuropa 1917–1921 i formlen: Viljen til magt. Marxisterne havde faktisk et alvorligt forklaringsproblem i den kendsgerning, at der ud af det store ragnarok, som sammenbruddet af tre kejserriger repræsenterede, kun kom én socialistisk stat – og i det samfund, der kapitalistisk var svagest udviklet.

Men i øvrigt forekommer det mig, at Frischs opgør med marxismen er overraskende lidt intellektuelt. Der synes at være tale om resultatet af eksistentielle valg, ikke af teoretiske overvejelser. Frisch **sparkede** sig ud af, hvad han opfattede som utålelige begrænsninger af sin frie erkendelse og sine muligheder for personlig indsats. Men han forblev socialist.

Det hører til bogens store fortjenester, at den fastslår og fastholder, at Frisch også var noget andet – nemlig **kritisk rationalist**. Hans første læremester var her Kr. Erslev, hos hvem han læste historie i de første år ved universitetet. Det gav ham for livet smag for, hvad han (og Erslev) kaldte pragmatiske historieskrivere, folk der nøgternt opfattede og beskrev historien *som det den er: en sum af menneskelige handlinger*. Her ligger kimen til tanken om viljen til magt som den bevægende kraft i historien, en tanke Frisch arbejdede med som klassisk filolog ved studier af sofisterne og Thukydid, og som han sideløbende førte ind i den aktuelle debat om socialismens fremtid.

På den måde arbejdede han i den kritiske rationalismes bedste tradition, idet han »brugte« den klassiske oldtid på præcis samme måde, som Georg Brandes 50 år før havde anvendt det 18. og 19. århundredes litteraturhistorie, til at sætte problemer under debat.

En gåde, Niels Finn Christiansens bog ikke bringer os løsningen på, er det forhold, at Frisch senere i livet ved flere lejligheder betegnede sig selv som marxist. Hans intellektuelle gehalt taget i betragtning må vi jo tro, at han mente noget rimelig veldefineret med det. Men hvad?

Niels Finn Christiansen indrømmer, at billedet af Frischs mangeartede aktiviteter i begyndelsen af 1920'erne er flimrende, men han ser en linie i de politiske bestræbelser. Frisch ville etablere en alliance mellem arbejdere og intellektuelle, *som sikrede, at disses poli-*

tisk-kulturelle energi, dynamik og fantasi ikke endnu en gang blev kanaliseret udenom arbejderbevægelsen....

Her tror jeg, man bør skelne. I Studenterksamfundet drev Frisch tydeligvis på med et projekt, der i sin enkelhed drejede sig om at få unge akademikere til at slutte sig til Socialdemokratiet. Til dette formål formulerede han så at sige på akademikerstandens vegne krav til arbejderbevægelsen: *Man skaber mænd ved at give dem et mål, en utopi – ikke ved at lade dem blive redskaber i klassekampens overindividuelle interessekamp, og slet ikke ved blot at identificere socialismen med arbejdernes interesser. Hvad så med vi andre og med de arbejdere, der bliver noget andet?* I polemik med Martin Andersen Nexø i 1925 skærper Frisch tonen. Arbejderen må vide, at akademikeren kræver sit fag respekteret: *Vi, der er lærere, præster, læger etc, og som af hjertet slutter os til socialismen, skal dog vel ikke dukke os og til en vis grad undskylde vor tilværelse, fordi vi har den mangel at være akademikere.*

Dette program har formentlig ikke været uden tiltrækningskraft på akademikere af normaltype, men intellektuelle – hvorved jo fornemmelig må forstås venstreintellektuelle med et nogenlunde afklaret socialistisk standpunkt – må det vist have forekommet noget trangbrystet. Deres interessefelt var den teoretiske debat om socialismens rette forståelse og strategi. **Det** var til gengæld just, hvad Clarté handlede om.

Der kan ikke herske tvivl om, at Frisch i Clarté ville have været i stand til at yde en indsats for at fastholde og vinde venstreintellektuelle for den socialdemokratiske arbejderbevægelse. Det ville have krævet, at partiledelsen havde indrømmet ham det fornødne tøjrslag – og det var just denne forudsætning, der glippede. Partisekretær Alsing Andersen blev sendt i byen for at slå Clarté for panden, et hverv han skilte sig fra med stor brutalitet. Frisch

stillede, som altid, mandeligt op og forsvarede sagen, men projektet var naturligvis blevet meningsløst.

Skærmydslerne omkring Clarté udspillede sig i sommeren 1926. I september samme år blev Frisch opstillet som socialdemokratisk folketingskandidat i Maribokredsen. Han havde altså ikke mistet partiledelsens tillid. Hvis den på sin side havde næret forventning om, at han skulle arte sig, blev den skuffet. I 1929 udtalte han offentligt, at han – Socialdemokratiets fremgang inden for det parlamentariske system til trods – håbede, at ordet revolution aldrig måtte blive uartig i danske arbejderes øren. Udtalelsen må have fået kaffen til at fryse til is i mange små danske hjem. Og da han i 1930 blev »kulturredaktør« på Socialdemokraten, lukkede han en række af sine gamle, venstreintellektuelle venner ind i redaktionslokalerne i Farimagsgade.

Der er i enhver politikerbiografi et kritisk punkt, det hvor helten går ind i Systemet og så at sige forsvinder for øjnene af forfatteren og dermed også for læseren. I 1926 blev Hartvig Frisch medlem af den socialdemokratiske folketingsgruppe, hvor han sad indtil sin død i 1950, fra 1935 til 1940 som dens formand og politiske ordfører. Niels Finn Christiansen citerer bl.a. Hans Hedtoft for, at arbejdet i folketingsgruppen var den egentlige prøvesten for en politiker. Derfor er det så trist, at vi i bogen næsten ikke får noget at vide om det. Frischs hele politiske indsats på rigsdagen frem til 1940 gøres i bogens 13. kapitel af på 20 sider. Her opregnes de ydre data, at det varede fem år, før han fik sit første ordførerskab, at han som *resultat af et slags ungdomsoprør* blev valgt til gruppeformand og politisk ordfører i 1935, og at han som konsekvens af den tyske besættelse måtte opgive disse poster i 1940. Derudover refereres et par af hans taler. Hvordan han fungerede i gruppen, hvordan han var som gruppeformand – om alt det

spises vi stort set af med almindelighed.

Forholdet kan kun i ringe omfang lægges Niels Finn Christiansen til last. Hovedproblemet er ganske enkelt, at kilderne svigter. Det officielle materiale, dvs. protokollerne, der giver oplysning om partigruppens arbejde, er anlagt på at gengive resultater, ikke forudgående diskussioner, og – hvis det på nogen måde kunne undgås – slet ikke dissenser. Menige rigsdagsmedlemmer gav sig den gang ikke af med at indvie offentligheden i deres private, uforgribelige meninger. Den vigtige kommunikation imellem partiets ministre og dets politiske ordfører er der slet ingen systematiske kilder til. Der er altså kun tilfældige dagbogs- eller brevoplysninger eller mere indirekte slutninger tilbage.

Konsekvensen er, at vi end ikke kan være sikre på Niels Finn Christiansens eneste mere markante konklusion i dette afsnit: At Frisch i ordførerperioden ikke deltog i udformningen af Socialdemokratiets politik, men kun i forsvaret af den, propagandaen for den.

Mere klart synes det at stå, at Frisch var uden særlig indflydelse i det arbejde med at udforme et nyt partiprogram, der indledtes i 1944 og resulterede i *Fremtidens Danmark*. Derimod blev han betroet den opgave at formulere partiets opfattelse af besættelsestidens politiske historie i værket *Besat og befriet*.

Heri var der nogen ironi, for så vidt som Frischs stillingtagen til besættelsestidens centrale moralske og politiske spørgsmål om tilpasning eller modstand kom til ubarmhertigt at blotte hans særpræg som politiker. Særpræget var hans **konsistens**, som kom af, at han i de store spørgsmål, hvor han kunne, ikke blot accepterede partiets standpunkter, men tilegnede sig dem, indarbejdede dem i sit rige åndelige forråd. På den måde tilsluttede Frisch sig ved Besættelsens begyndelse Socialdemo-

kratiets – og de øvrige gamle partiers – tilpasningspolitik, og han forarbejdede den i lyset af sin tolkning af Thukydids opfattelse af magtens natur og af Sokrates' maksime om, at det er værre at gøre uret end at lide uret.

Og han fastholdt sit standpunkt hen over 29. august 1943 og hen over befrielsen i en stadig skarpere polemik mod modstandsbevægelsen, hvorunder han påkaldte fornuften og retfærdigheden. Kulminationen var radiointerviewet i august 1945, hvor han karakteriserede stikkerlikvideringerne som mord. Herved nedkaldte han vrede og forargelse ikke blot fra modstandsfolkene, hvad der jo var forudsigeligt, men også fra de mange flere, der ikke som Frisch bevidst og gennemræsonneret havde valgt ikke-modstand, men som mere af frygt og bekvemmelighed havde forholdt sig passive, og som nu, da tyskerne var slået, gav had og hævnfølelse frit løb.

Under Besættelsen havde Frisch i sine taler og indlæg for tilpasningspolitikken arbejdet med en forestilling om det danske folks tålmod i lidelse, dets langmodige venten på retfærdighed. Jeg tror, at han med en vis bitter genkendelse har læst disse ord i forordet til Erik Scavenius' bog om forhandlingspolitikken, der udkom i 1948: *Det, der er mellem mig og mange af mine landsmænd, er nemlig spørgsmålet om landets forhold til udlandet skal ledes af forstanden eller følelsen. En stor del af publikum foretrækker følelsen – navnlig bagefter, når forstanden har fået lov til at råde, og det hele er forløbet relativt vel.*

Frisch faldt ved folketingsvalget i oktober 1945. Han lod sig af partiet lempe over i en sikker kreds, og i 1947 blev han undervisningsminister. Men han havde passeret sin politiske middags-højde. Ud over striden om tilpasning eller modstand under Besættelsen peger Niels Finn Christiansen som en årsag på, at en kreds af yngre cand.polit.er,

Kampmann, Krag m.fl., overhalede ham.

Han fik kun to år som undervisningsminister – og Niels Finn Christiansen har tilsyneladende ikke fundet andet fra hans ministertid, som er værd at nævne, end det vi alle kender: Retskrivningsreformen og Ranum-affæren.

Frischs indsats som politiker er uden sidestykke – han lader sig ikke meningsfuldt sammenligne med nogen anden. Hans betydning for udformningen af Socialdemokratiets politik er det som nævnt desværre vanskeligt at dømme om. Men om hans fremragende rolle som agitator og debattør i partiets tjeneste er der ingen tvivl.

I én, enkel formel kan man sammenfatte Frischs livsindsats derhen, at han var en genial **lærer** og opdrager – i gymnasieskolen, på universitetet, i ar-

bejderbevægelsen og i den socialdemokratiske partigruppe. Han havde emnente karismatiske og pædagogiske egenskaber. Og han havde velovervejede forestillinger om muligheden og betydningen af at danne det på én gang selvstændige og socialt bevidste menneske. Det tager tid, skrev han i bogen om Platons stat fra 1922, men det giver resultater.

Det er studiekammeraten, filosofen Fridtjof Brandt, der bedst har karakteriseret Frischs væsen og fortrin: En lykkelig forening af klarhed og kraft.

Noter:

1. Niels Finn Christiansen: *Hartvig Frisch. Mennesket og politikerens. En biografi*. Christian Ejlers' Forlag 1993, 355 s.